

НОВА ПРАЦЯ СЛОВАЦЬКИХ ВЧЕНИХ З ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ

A NEW WORK BY SLOVAK SCHOLARS ON THE HISTORY OF HUNGARY

Kónya, Peter a kol.: Dejiny Uhorska (1000–1918). Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov, 2013. 787 s.

Місюк Михайло Дмитрович

директор Державного архіву Закарпатської області, аспірант кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: mmisyk@carpathia.gov.ua

Mykhailo Misyuk

Director of the State Archives of the Transcarpathia region, graduate student of the Department of Modern History of Ukraine and foreign countries,

SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

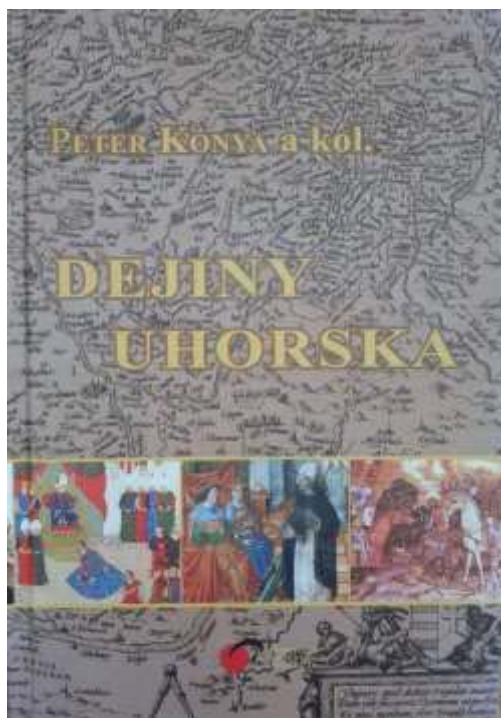
Вискварко Сергій Анатолійович

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу забезпечення збереженості та використання інформації документів Державного архіву Закарпатської області, Берегове

E-mail: vyskvarko.sergei@gmail.com

Sergei Vyskvarko

candidate of Historical Sciences, researcher of the Department of Ensuring the Preservation and Use of Information Documents of the State Archives of the Transcarpathian Region, Berehove

В 2013 році у видавництві Пряшівського університету вийшов підручник для вищих учбових закладів «Історія Угорщини (1000 – 1918)». Видавцем зазначеного учбового посібника є професор, д-р філософії Петер Коня. Він же є автором деяких розділів підручника, а також «Передмови», в якій сформульовані теоретико-методологічні погляди авторського колективу, визначені його цілі та завдання. Тому, перш ніж перейти до аналізу структури та змісту підручника, необхідно, на наш погляд, більш детально зупинитися на основних концептуальних положеннях згаданого посібника. Отже, керівник авторського колективу справедливо вважає, що «Угорщина на протязі більш ніж 9-ти століть була невід’ємною частиною середньої, точніше, середньої та східної Європи, регіону, в якому виникли і у взаємному впливі існували більшість народів, серед яких, крім Угорців, Німців, Русинів або Румунів, були і Словаки. Тому Угорщина, її історія і культура у широкому сенсі слова є органічною та складовою частиною історії Словаччини» (с. 7). Необхідність вивчення історії Угорщини обумовлюється, на думку професора Петера Коня, наступними обставинами: «Майже ціле тисячоліття територія сучасної Словаччини та її населення було тісно зв’язані з Угорським королівством, на території якого і сформувалась самостійна словацька нація, її народна література, розмовна та літературна мови і національна культура. Подобається це кому-небудь чи ні, – продовжує автор

«Передмови, – ці століття справили великий вплив на національний менталітет (не тільки словацький), мислення і культуру в широкому сенсі слова, причому і сьогодні навколо себе ми зустрічаємось з угорською спадщиною в самих різних формах» (с. 7).

Однак, як вважає видавець і член авторського колективу даного учбового видання, «до теперішнього часу у суспільній свідомості, популярній літературі та в деяких підручниках історії, Угорщина і все що зв’язано з нею, оцінюються в той чи іншій мірі негативно. З Угорською державою, як правило, асоціюється крилатий вираз «тюрма народів» (причому в період свого виникнення, цей вираз, тенденційний за своїм змістом, мав на увазі всю Австро-Угорщину), а дійсна чи штучна конструкція національного гноблення у всіх формах, несвідомо і безглуздо поширювалась на всю тисячолітню історію. Такими ж безпідставними і тенденційними були твердження відносно відсталості та нерозвинутості Угорщини. Все це було, – підкреслює професор Петер Коня, – сумним спадком націоналізму, необхідного в той час, коли у свідомості людей затверджувався авторитет нової республіки (чехо-словацької) і треба було швидше викреслити будь-які спогади про іншу

тисячолітню спільну державу. Якщо в той період, – продовжує професор Петер Коня, – і виникла концепція словацької історії, то не дивно, що вона відносилась до угорського періоду історії не дуже дружньо. Словацька історія до 1918 року була, – на думку автора «Передмови», – так уміло виключена з угорського контексту, що у простої людини складалась уява про нібито автономне положення цієї території. Тому цілком зрозуміло, – заключає словацький вчений, – що не тільки випускники середніх шкіл, але й студенти університетів, що навчаються за спеціальностями «Всесвітня історія» чи «Історія Словаччини», не мають ґрунтовних знань з історії Угорщини, країни, яка була більше як 9-ть століть батьківщиною їх предків...» (с. 7). Автор «Передмови» справедливо зазначає, що «у світі немає культурних народів, які свідомо відреклись би від значної частини своєї історії, що мало би і до сьогоднішнього дня має сумні наслідки. Тому парадоксально, – вважає професор Петер Коня, – що випускники середніх шкіл, студенти і багато вчителів історії значно краще знають історію Англії, Франції чи Чехії, ніж свою власну, навіть і в контексті угорської історії. Без перебільшення можна констатувати, – пише словацький вчений, – що у багатьох людей уява про словацьку історію між епохою Великої Моравії і національним відродженням асоціюється тільки з національним гнобленням або по крайній мірі з якимось «темним періодом». Не треба доводити, – підкреслює автор «Передмови», – що на такій «концепції» неможливо побудувати яку-небудь історичну свідомість, яка є сьогодні частиною сучасного патріотизму» (с. 7).

Сформульовані автором «Передмови» теоретико-методологічні принципи, на яких будується викладення історії Угорщини і Словаччини, по суті відтворюють з одної сторони діалектичну єдність «загального», «особливого» та «одиночного», а з другої – наповнюють конкретним змістом такі поняття як «історизм» та «наукова об'єктивність». Тому неможна не погодитися із словацьким вченим в тому, що якщо історію Словаччини до 1918 року неможливо зрозуміти без загальноугорського контексту, то точно також неможливо зрозуміти історію Словаччини після 1918 року у відриві від загальної історії Чехословацької республіки (с. 8).

Які ж саме цілі та задачі ставив перед собою авторський колектив, розпочинаючи написання підручника з історії Угорщини? Відповідаючи на це питання, автор «Передмови» пише наступне: «До написання книги, що пропонується, авторів змусило саме слабке знання та деформоване уявлення про історію Угорщини, вона має метою в першу чергу поширити рівень обізнаності у цій проблематиці, який приведе до кращого розуміння власної національної історії. Книга перш за все, – продовжує словацький дослідник, – призначена студентам університетів, які навчаються за спеціальностями «Загальна історія», «Історія Словаччини», «архівознавство», а також вчителям історії, студентам середніх шкіл та науковій спільноті. Її задача – викласти історію Угорщини як звичайної європейської країни, яка була не краще і не гірше інших держав Європейського континенту того часу... Автори, – зазначає професор Петер Коня, – намагались писати об'єктивно, в контексті середньо-європейського розвитку, не виділяючи спеціально будь-який народ (угорський чи словацький), будь яку конфесію чи політичну орієнтацію» (с. 8). Що ж стосується форми подачі історичного матеріалу, а також кола використаної літератури та джерел, то автор «Передмови» підкреслює, що «книга написана на основі переважно новітньої історичної літератури..., матеріалів преси та опублікованих джерел. Однак, – підкреслює словацький вчений, – відносно великий обсяг (майже 1000 рукописних аркушів) не дозволили нам ні приділити увагу всім важливим, однак, територіально чи інакше обмеженим історичним подіям, ні дослідити розвиток історичних концепцій або полеміку істориків з деяких (іноді ключових) питань. Автори намагались зосередитись, – відмічає професор Петер Коня, – перш за все на фактографії, з мінімальним простором для оціночних тверджень і викладення власної точки зору. Книга представляє, – пише далі словацький вчений, висловлюючи позицію всього авторського колективу, – 1000-річчя Середньої Європи в історії однієї держави, яка є невід'ємною частиною нашого минулого. А це минуле неможливо пізнати без того, щоб ми не познайомились з історією Угорщини» (с. 8).

Автор «Передмови» зупиняється також на труднощах, зв'язаних з написанням власних імен та географічних назв (с. 8–9) і закликає представників наукової спільноти приєднатися до пізнання власної історії та історії сусідніх середньоевропейських народів, їх держав ...в сучасній, відкритій Європі, в якій проходять інтеграційні процеси (с. 9).

Деякі слова необхідно, на наш погляд, сказати про авторський колектив підручника¹. Крім професора, д-ра філософії Петера Коня, який є автором спеціальних досліджень з історії Словаччини, в нього ввійшли: доцент, д-р філософії Петер Храстина, доцент, д-р філософії Мирослав Каменіцкі, магістр Аннамарія Коня, доцент, д-р філософії Іван Мрва, доцент, д-р філософії Володимир Сегеш, який також як і професор Петер Коня, є автором наукових робіт з історії середньовічної Угорщини та Словаччини і упорядником збірників документів з воєнної історії Словаччини². Карти для підручника підготував доцент Даніель Гурняк.

Цілям та задачам підручника з історії Угорщини, сформульованими у «Передмові», повністю відповідає його структура, що складається з чотирьох великих розділів, кожний з яких включає підрозділи і тематичні

¹ Kónya, Peter: Dejiny ECAV na Slovensku v rokoch 1610 – 1791. In: Evanjelici v dejinách Slovenskej kultúry 3. (Ed. Alberty, J.). Liptovský Mikuláš, 2002; Idem: Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní 1670 – 1711. Prešov, 2000; Idem: Prešovský krvavý súd z r. 1687. Prešov, 2001.

² Segeš, Vladimír: Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko. Bratislava, 2004; Segeš, Vladimír a kol.: Kniha kral'ov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov. (4. vyd.). Bratislava, 2010; Segeš, Vladimír a kol.: Slovensko. Vojska kronika. Bratislava, 2007; Segeš, Vladimír – Šedova, Božena (eds.): Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/1. Od najstarších čias do konca 10. storočia. Bratislava, 2010; Segeš, Vladimír: Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/2. 1000 – 1387. Bratislava, 2010.

параграфи. Хронологічні рамки видання – 1000 – 1918 рр. Треба сказати, що вони в основному співпадають з хронологією, що прийнята у сучасній угорській історіографії.

В написанні окремих тематичних параграфів **першого розділу**, який називається: «Карпатська долина перед виникненням Угорської держави» (с. 10–44) прийняли участь наступні автори: доцент Петер Храстина («В серці Європи: Географічна та геополітична характеристика території» (с. 10–18), доцент Володимир Сегеш («Між двома імперіями на початку середньовіччя: Карпатська долина від переселення народів до кінця 9 століття» (с. 19–29) і магістр Аннамарія Коня («Довгий путь від Уралу до Карпат: Етногенез Угорців та угорський племінний союз до кінця 10 століття» (с. 30–44).

Другий розділ підручника називається «Перші п'ятсот років в Європі. Середньовічна Угорщина. 1000 – 1526» (с. 45–181) (автор розділу–доцент, Д-р Філософії Володимир Сегеш). Розділ складається з 3-х підрозділів, в кожний з яких входить від 3-х до 5-ти тематичних параграфів. 1-й підрозділ: «Під жезлом Арпадів. Угорщина в ранньому середньовіччі (1000 – 1301)» (с. 45–81) складається з наступних 5-ти тематичних параграфів: «Король Святий Стефан та його імперія. Виникнення Угорського королівства» (с. 45–51); «Боротьба за місце на карті Європи. Угорщина при перших Арпадах» (с. 52–60); «Внутрішня стабілізація та експансія. Консолідація та держава в 12 столітті» (с. 61–71); «Іноземці, татари і відродження країни. Угорщина в період правління Андрія II та Бейли IV» (с. 72–81); «Розпад центральної влади і наступ олігархів. Країна при останніх Арпадах» (с. 82–88). В другій підрозділ: «Модернізація під владою чужих династій. Угорське королівство в епоху зрілого середньовіччя (1301–1487)» (с. 89–124) входять три тематичних параграфи: «Сходження на престол Анжуйської династії і поразка олігархів. Оновлення королівської влади під час правління Карла Роберта» (с. 89–100); «Зародження великодержавності. Угорщина в епоху правління Людовіка Великого» (с. 101–109); «50 років з Германським імператором. Правління Сигізмунда Люксембурзького» (с. 110–124). Третій підрозділ: «Бастіон проти наступаючого ісламу. Угорщина в пізньому середньовіччі (1437 – 1526)» (с. 125–181) складається з наступних тематичних параграфів: «Османі, іскрівці, братчики і початок піднесення роду Гуняді. Політичні протиріччя в половині 15 століття» (с. 125–142); «Розквіт держави під жезлом Народного короля. Угорщина в епоху правління Матея Корвіна» (с. 143–155); «Занепад середньовічної Угорщини. Правління Ягеллонів» (с. 156–169); «На периферії Західного світу. Суспільство та культура середньовічної Угорщини» (с. 170–181).

Автором **третього розділу**: «Між Віднем і Стамбулом. Угорщина на початку нового часу 1526 – 1790» (с. 182–478) є професор, д-р Філософії Петер Коня. Перший підрозділ: «Від положення великої держави на периферію двох світів. Поділ країни на три частини і османська експансія (1526 – 1606)» (с. 182–251) включає 9-ть тематичних параграфів: «Битва, яка змінила долю середньої Європи. Наслідки мохачської катастрофи» (с. 182–187); «Замість оборони боротьба між двома королями. Боротьба за трон і поділ країни на три частини» (с. 188–195); «Під владою Пророка. Турецькі завоювання в Угорщині в 16 столітті» (с. 196–203); «Розділене королівство як частина нової держави. Королівська Угорщина та її приєднання до Габсбурзької монархії» (с. 204–210); «Народне» князівство під Османським протекторатом. Виникнення та розвиток Трансільванського князівства» (с. 211–218); «Під владою Полумісяця. Угорська територія під владою Османської імперії» (с. 219–223); «Переможний марш нової віри. Реформація в Угорщині» (с. 224–235); «В коаліції проти османів. 15-річна війна та її результати» (с. 236–243); «Перший раз проти Короля. Повстання Стефана (Іштвана) Бочкаї» (с. 244–251). В другій підрозділ: «Пошук путі, між двома млиновими жорнами. Століття протиабсбурзьких повстань і нових протитурецьких війн (1606 – 1699)» (с. 252–378) ввійшли наступні тематичні параграфи: «Нові церкви і консолідація старої. Посилення станів, завершення Реформації і початок Контрреформації» (с. 252–259); «Золоте століття Трансільванії. Трансільванське князівство в першій половині 17 століття» (с. 260–267); «Знову проти Короля. Угорська політика в першій половині 17 століття, повстання Габора (Габріеля) Бетлена і Д'єрдя I Ракоці» (с. 268–276); «Нове направлення угорської політики і трансільванська катастрофа. Угорська політика в половині століття і криза Трансільванського князівства» (с. 277–288); «Останній наступ османів і подвійний поворот в угорській політиці. Війна з Османською імперією та змова Вешелені» (с. 289–302); «Піднесення та падіння «короля куруців». «Народний» рух куруців і повстання Імре (Емеріха) Текелі» (с. 303–317); «Занепад Полумісяця. Визвольна війна проти Османської імперії 1683 – 1699» (с. 318–329); «Визволення, об'єднання чи завоювання Угорщини? Подальша організація країни та її положення в монархії Габсбургів» (с. 330–343); «Життя за кулісами війн та повстань. Економічний та соціальний розвиток Угорщини в 16–17 століттях» (с. 344–359)¹; «Старі та нові жителі поділеної країни. Конфесійний, етнічний та культурний розвиток в 17 столітті» (с. 360–378). Третій підрозділ: «Століття надії, оновлення і консолідації. Габсбурзька нормалізація в Угорщині в 18 столітті (1699 – 1790)» (с. 379–478) складається з наступних тематичних параграфів: «Cum Deo pro Patria et Libertate!» («З Богом за Батьківщину та Свободу!»). В останньому проти габсбурзькому повстанні» (с. 379–396); «Нова політика, нові жителі і нові відношення у старій Угорщині. Оновлення та організація країни після Сатмарського миру» (с. 397–412); «Vitam et Sanguinem» («Життям та кров'ю»). Довге правління королеви. Марія Терезія та її освічений абсолютизм (1740 – 1780)» (с. 413–427); «Король в Клобуку»: Надії та розчарування. Правління Йосифа II та його сприйняття угорським суспільством» (с. 428–442); «Відстала провінція або перша колонія монархії Економіка та суспільство в 18 столітті» (с. 443–462); «Старі церкви і (старі та) нові етноси в епоху нового часу. Конфесійний, національний та культурний розвиток в 18 столітті» (с. 463–478).

¹ Автором однієї з тем даного параграфа, присвяченої гірничому та ремісничому виробництву є доцент, д-р філософії Мирослав Каменіцкі.

Авторами останнього, **четвертого, розділу** підручника: «Піднесення та занепад в «довгому 19 столітті». Угорщина в період нового часу 1790 – 1918» (с. 479–757) є професор, д-р філософії Петер Коня і доцент, д-р філософії Іван Мрва. Як і попередні II–й та III–й розділи, IV–й розділ також складається з 3–х підрозділів. В перший підрозділ: «Під крилами двоголового орла. Від зупинення реформ до революції (1790 – 1848)» (с. 479–542) входять наступні тематичні параграфи: «Кровавий кінець Йозифінських надій. Виникнення станово-національної опозиції та угорські яacobінці» (с. 479–489); «Складова частина Австрійської імперії. Абсолютизм Франца I та виступ Іштвана (Штефана) Сечені» (с. 490–502); «Агонія феодалізму і формування сучасних націй. Суспільні та національні відносини в першій половині 19 століття» (с. 503–524); «На путі модернізації до громадянського суспільства. Період реформ і угорська політика до революції» (с. 525–542). Другий підрозділ: «Острів свободи» і новий абсолютизм. Від революції до Компромісу (1848–1867)» (с. 543–611) включає наступні тематичні параграфи: «Збройна боротьба за місце в Європі. Революція і визвольна війна 1848 / 49 рр.» (с. 543–563); «Інтервенція і громадянська війна. Контрреволюція короля і війна за незалежність країни» (с. 564–585); «Ціна боротьби за незалежність. Военна диктатура і абсолютизм Баха»¹ (с. 586–599); «На путі до Компромісу. Спроби відновлення конституційності і активізація угорської політики» (с. 600–611). В останній, третій, підрозділ: «В розділеній монархії» (с. 612–757) ввійшли 8–м тематичних параграфів, а саме: «Державно-правовий Компроміс або зрада революції? Австро-Угорська Угода та її наслідки» (с. 612–627); «В тіні урочистостей, присвячених 1000-річчю угорської державності. Зліти та кризи угорської політики на рубежі століть» (с. 628–644); «На шляху до світової війни. Розвиток Угорщини в новому столітті» (с. 645–660); «Під знаком модернізації і технічного прогресу. Економіка і будівництво в епоху дуалізму» (с. 661–678); «Багатофарбне суспільство та його протиріччя. Угорське суспільство в період дуалізму, демографічний та конфесійний розвиток» (с. 679–692); «Угорська нація» і національності у країні, що змінюється. Національна структура, національна політика і «модернізація» (с. 693–708); «Культура на шляху модернізації та масовості. Освіта, культура та мистецтво в період дуалізму» (с. 709–726); «Остання війна тисячолітнього королівства. Угорщина в першій світовій війні» (с. 727–757).

Основні підсумки, що слідує з викладеного у підручнику фактографічного матеріалу, підведені професором Петером Коня (с. 758–759). Автором «Переліку правителів, палатинів та керівників угорських урядів» (с. 760–768) є доцент Іван Мрва, а «Географічний покажчик» (с. 769–779) склала магістр Аннамарія Коня. Неабиякий інтерес у читачів викличе також «Перелік літератури і опублікованих джерел» (с. 780–787), в якому можна знайти спеціальні дослідження з історії Угорщини, які належать відомим представникам угорської, словацької, чеської, австрійської і німецької історіографії.

На закінчення хотілось би відмітити, що наш інтерес до зазначеного підручника з історії Угорщини продиктований не в останню чергу проблемами, з якими зштовхується професійний дослідник при вивченні історії нашого краю в період середньовіччя і нового часу. Для нас, також як і для наших словацьких колег, стає цілком зрозуміло, що дійсне наукове вивчення історії нашого краю до 1944 року просто не можливо у відриві від історії Угорщини та Чехословаччини. Тому ми повністю поділяємо точку зору професора Петера Коня про те, що тільки ідучи по цьому путі, ми зможемо краще зрозуміти і своє власне минуле.

---

¹ Олександр Бах – міністр внутрішніх справ Австрійської імперії до 1859 року.